

NEKATERI POJAVI PLESNEGA FOLKLORIZMA V BELI KRAJINI DO 2. SVETOVNE VOJNE*

REBEKA KUNEJ

Na nastanek in razvoj plesnega folklorizma v Beli krajini so odločilno vplivale različne prireditve, na katerih so domačini predstavljali svoje plesno izročilo. Avtorica v prispevku analizira nekatere izmed teh prireditev do 2. svetovne vojne, ki so pomembno sooblikovale uprizoritve ljudskega plesa.

Ključne besede: ljudski ples, plesni folklorizem, festival, Bela Krajina.

The origin and the development of dance folklorism in Bela krajina has been greatly influenced by different events in which local inhabitants demonstrated the dance heritage of the region. Examined are some of the events taking place prior to the Second World War that had a strong impact upon the birth of dance folklorism in that area.

Keywords: folk dance, dance folklorism, festival, Bela Krajina.

PLESNI FOLKLORIZEM

Pojavne in pomenske oblike folklorizma so v različnih državah različne, po drugi strani pa so med njimi tudi številne podobnosti. Navadno se v razpravah o folklorizmu navaja kot primer tudi (ljudski) ples, ki je po obliki del plesnega, večkrat pa tudi scenskega ali odrskega folklorizma. Kadar je predmet uprizoritve ljudski ples, navadno govorimo o plesnem folklorizmu. Gre za pojem, ki ga uporabljamo po analogiji s terminom slovstveni folklorizem.¹ Ker se ples navadno povezuje z določeno glasbeno spremljavo, se pogosto pojavljata skupaj plesni in glasbeni folklorizem. Ko pa se glasbi in plesu priključi še nastop na odru, je plesni folklorizem pogosto segment širšega odrskega ali scenskega folklorizma [Stanonik 1990; Ramovš 1988].

Evropski etnokoreologi se pri preučevanju ljudskega plesa večkrat srečajo tudi s folklorizmom. Največkrat ga prepoznajo kot spremembo družbenega konteksta pri izvajanju plesa (odrska produkcija in tekmovanja), pa tudi kot spremembe teksta. K tem uvrščajo spremembe plesnih oblik oziroma koreografskega obrazca in stila, hitrejši tempo plesov, opuščanje plesa brez instrumentalne ali/in pevske spremljave, krajšanje plesnih pesmi, nastajanje novih variant idr. Folklorizmu priznavajo, da je pospešil nadomeščanje še živečih ljudskih plesov z odrskimi uprizoritvami in modernimi interpretacijami. Tako navadno

* Prispevek je del magistrskega dela *Vplivi folklorizma na slovensko plesno izročilo (na primeru Bele krajine)* na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja.

¹ Čeprav se v angleščini uporablja *folklorism in folk dance*, kar bi v prevodu pomenilo folklorizem v ljudskem plesu in bi morda celo bolje opisalo pojav, ostajam pri izrazu plesni folklorizem, ki je v slovenski terminologiji že uveljavljen [Stanonik 1990; Ramovš 1988].

razumejo tudi folklorne skupine kot eno izmed oblik folklorizma [Giurchescu in Bloland 1995: 80; Ramovš 1988: 219; Stavelová 2001].

Hkrati opozarjajo na istočasno sobivanje živega, spontanega ljudskega plesa na eni ter folklorizma na drugi strani. Sobivanje tradicionalnega plesa in folklorizma je lahko označeno kot dinamična interakcija, kjer je tradicionalno plesno izročilo vir za produkte folklorizma. Po drugi strani pa ima folklorizem močan vpliv na živo plesno izročilo, tako da determinira njegov nadaljnji razvoj [Giurchescu in Bloland 1995: 55].

Izločitev folklore iz njenega družbenega konteksta z odrskimi predstavami in pomanjkanje dosledne odvisnosti od skupnosti, v kateri je tradicija živela, sta povzročila nastajanje nekaterih zelo značilnih in temeljnih sprememb. Živa folklor se razume kot model, ki bo poustvarjen, preoblikovan, podvržen javni predstavitvi in v različnih sferah manipuliran: v izobraževalni, politični, propagandni, ekonomski, umetniški in zabavni.

V nadaljevanju želim predstaviti zametke plesnega folklorizma v Beli krajini. Pri tem izpostavljam predvsem nekatere prireditve do 2. svetovne vojne, na katerih so domačini iz različnih delov Bele krajine predstavljali svoje plesno izročilo občinstvu.

ZAMETKI IN POJAVI DO 1. SVETOVNE VOJNE

Zametki in prvi znani pojavi plesnega folklorizma v Beli krajini segajo v 2. polovico 19. stoletja ter v prvo desetletje 20. stoletja. Oboji so povezani s proslavami ob obletnicah vladanja cesarja Franca Jožefa.

Belokranjci so se z dvodnevno slavnostjo, ki je potekala 18. in 19. avgusta 1888 v Črnomlju, pridružili prireditvam ob praznovanju 40-letnice vladanja Franca Jožefa. Prireditve so potekale po vsej Kranjski ter po vsem avstrijskem delu monarhije sploh. V program slavlja je bilo uvrščeno tudi *igranje kola*. Ivan Navratil v članku o belokranjskem kolu v dodatku poroča o tem praznovanju v Črnomlju, kjer se je

igralo ... 'drugi' dan tudi národno kolo, poté m ko je bilo jenjalo že pred desetimi leti. Vodilo se je ondi poprej na vuzámski in binkoštni ponedeljek, – zadnjič pred Harinkovo bišo in na trgu ('placu'), tedaj 'na ravni'; – 19. avgusta t.l. 'popoldan' kólale so pa, in to same déklice od 18. do 22. leta dóbe svoje na tako zvanem 'gričku' nad Črnomljem na Metliško stran. Bilo jih je 25 lépo jednako oblečenih, na glavi in na prsib v cveticami okrašenih, – vse iz mesta, samo dve iz predmestja Loke. Vodila je Elizabeta Staríba. Péle so dve pesmi: prvo v kolu, a drugo (po završenem kolu) o znani šaljivi, samo malo izpremenjeni igri: 'most'... [Navratil 1888: 748]

Po navedbah Ivana Navratila [1888: 749] naj bi *črnomaljsko kolo* opustili že okoli leta 1878 in so ga leta 1888 spet obnovili oziroma so plesalke in pevke *prebudile kolo Črnomaljsko od smrti*. Iz povedanega je moč sklepati, da je kolo že povsem zamrlo in so ga v času narodnega prebuda in za praznovanje obletnice vladanja ponovno oživili. Mirko Ramovš [1988: 216]

domneva, da je bilo pred tem kolo mešano, medtem ko Navratil piše le o deklškem kolu. Ramovševa domneva verjetno temelji na podatku Katke Kramarič iz Črnomlja,² češ da so bili med dekleti, ki so plesale *Aj zelena je vsa gora*, tudi fantje. Leta 1888, ko so kolo obnovili, je melodijo in besedilo črnomaljskega kola zapisal tudi Ludvik Kuba in nato leta 1890 v svoji zbirki *Slovanstvo ve svojch zpevech* objavil njegovo klavirsko priredbo [Kuba 1890: 162–165]. Ramovš navaja, da je na podlagi Kubovega zapisa *neki črnomaljski učitelj napisal priredbo za domačo godbo na pibala, ki je odtlej spremljala petje deklet, češ da jim to bolj prija. Kdaj je bila ta spremljava opuščena, ni podatkov, verjetno po 1. svetovni vojni* [Ramovš 1988: 216].

Ta dogodek moremo imeti za prvi znani primer folklorizma v Beli krajini, saj je šlo za obnovev in uprizoritev plesa, ki ga prebivalci dejansko niso več izvajali sami zase. Šlo je za poseg v plesno izročilo, ki je že zamrlo in je bilo živo le še v spominu starejših. Ivan Navratil namreč poroča, da so se dekleta plesa naučile od starejših žena. Če gre verjeti domnevi Mirka Ramovša, da je bilo pred tem kolo mešano, se pokaže še posebnost, ki večkrat spremlja zamiranje izročila ali njegovo oživiljanje, in sicer da izročilo ponovno obudijo ženske in postanejo njegove izključne nosilke.

V desetletju pred 1. svetovno vojno nastajajo tudi obrisi folklornih skupin, ki so predvsem v kasnejšem obdobju glavni akterji plesnega folklorizma. Prvi izmed zametkov folklornih skupin segajo v leto 1908, ko so na Dunaju praznovali 60-letnico vladanja cesarja Franca Jožefa s slavnostnim sprevedom, v katerem so sodelovali predstavniki celotne Avstro-Ogrske, med njimi tudi predstavniki dežele Kranjske [gl. Kranjec 2001: 15–20]. Ti so bili iz različnih krajev: iz Bele krajine so npr. prišle skupine iz Adlešičev, Bojančev, Metlike, Predgrada in z Vinice, poleg njih pa še skupina Vlahov in Vlahinj; zanje iz dostopnih virov ne moremo ugotoviti, iz katerega kraja so prišli. Belokranjci naj bi takrat prvič predstavili svoje izročilo zunaj domačega okolja. Pri predstavitvi je bilo izročilo seveda iztrgano iz življenjskega konteksta in prirejeno za nastop. Po podatkih naj bi Belokranjci predstavili svatbo in spreved Zelenega Jurija.

Ni podatkov, da bi predstavniki Kranjske ob tej priložnosti poleg svojega oblačilnega videza predstavili tudi ples. Slavnostni spreved je tako vzpodbudil predvsem oblačilni folklorizem. Iz podatkov je znano, da je skupina iz Predgrada prav za to priložnost rekonstruirala svoje noše. V knjigi *Predgrad in Predgrajci* je zapisano: *Tedaj so za nastopajočo skupino krojili bele noše po starejši šegi, zakaj večina starejših pražnjih oblek ... je zgorela v požaru 18. julija leta 1903* [Makarovič 1985: 226]. S tem je pomen takrat že zavržene bele noše spet začel rasti; vendar se je noša, kot navaja Marija Makarovič, v 20. stoletju v primerjavi s tisto iz 19. stoletja precej spremenila. Postala je uniforma, posebej krojena in namenjena nastopom, in z njo še danes prikazujejo nekdanji način oblačenja. Po mnenju Mirka Ramovša [1989: 130] je praznovanje ob 60-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa na Dunaju leta 1908 domnevno povzročilo nastajanje folklornih skupin na Slovenskem. Med belokranjskimi skupinami navaja leto 1908 kot leto ustanovitve Folklorna skupina Adlešiči [b. n. a. 1995: 17].

² Arhiv GNI ZRC SAZU: Pl 448] Pl 448 – oznaka zapisa plesa v arhivu GNI.

MED OBEMA VOJNAMA

Med obema vojnama je bilo več prireditev, na katerih so skupine domačinov iz posameznih krajev predstavljale svoje plesno izročilo. Takšne prireditve so se odvijale v več slovenskih mestih: v Ljubljani, Mariboru, pa tudi v Črnomlju in Metliki. Na prireditvah zunaj domače regije so pogosto sodelovali tudi domačini iz Črnomlja, Metlike, Adlešičev, manjkrat iz Predgrada, Starega trga ob Kolpi in z Vinice. Na prireditvah v Beli krajini pa so bili poleg njih še domačini iz Bojancev, Dragatuša in Preloke.

Nekateri festivali zunaj Bele krajine

FESTIVAL SLOVANSKE GLASBE IN SLOVANSKIH NARODNIH PLESOV (1934)

Leta 1934 je v Ljubljani od 5. do 10. septembra potekal *Festival slovanske glasbe in slovanskih narodnih plesov*. Nastopilo je več skupin iz Jugoslavije, poleg njih pa še češkoslovaška, bolgarska, poljska in ruska skupina plesalcev. Trije dnevi festivala so bili namenjeni predstavitvi ljudskega plesa slovanskih narodov. Prvi večer, to je 7. septembra 1934, so Slovence zastopali Črnomaljški s *črnomaljskim kolom*. Poleg njih so bili predvideni še Ziljani z *rajem pod lipo*, vendar jim je avstrijska oblast v zadnjem trenutku prepovedala prihod v Ljubljano, tako da Ziljani na prireditvi niso sodelovali [Jutro, 7. 9. 1934: 2; Slovenski narod, 6. 9. 1934: 2]. Drugi dan, 8. septembra, so Slovence predstavljali člani društva Soča, ki so zaplesali plese iz okolice Trsta.³ Tretji dan, v nedeljo 9. septembra, pa so Adlešičani zaplesali *adlešičko kolo* [Jutro, 31. 8. 1934: 5; 1. 9. 1934: 4; Slovenski narod, 31. 8. 1934: 1].

Na obravnavani prireditvi je imelo belokranjsko plesno izročilo pomemben delež, vendar pa iz dosegljivih pisnih virov zvemo bore malo o zaplesanem programu Črnomaljšcev in Adlešičanov. Za *črnomaljsko kolo* vemo le, da so ga plesale same ženske in zraven tudi pele, spremljala pa jih je tudi godba. V programskem listu je ob predstavitvi *črnomaljskega kola* razloženo, da ga sestavljajo štirje deli: *robčeci, pevsko kolo, rešetca in most* (b. n. a. 1934: 11–12). Temu ni mogoče verjeti, saj je iz drugih virov razvidno, da ti deli sestavljajo *metliško obredje*, medtem ko sestavljata *črnomaljsko kolo* le kolo *Aj, zelena je vsa gora* in igra *most*. O *adlešičkem kolu* zvemo:

Odkar je zapustil Adlešiče g. Božo Račič in je nastopil v Ljubljani ravnateljsko mesto ..., so Adlešičani zanemarili svoje kolo. Zdaj k ljubljanskemu festivalu so sklenili, da se bodo zopet oprijeli svojega kola. Njibov vodja in ob enem tudi vodja tamburašev Jože Jankovič nam obeta nekaj posebnega, zlasti od kar jih je obiskal nalašč zaradi festivala g. Račič. [Slovenski narod, 25. 8. 1934: 3]

³ Čeprav je v časopisih *Jutro* in *Slovenski narod* večkrat zaslediti, da bodo na festivalu predstavljeni tudi plesi iz okolice Trsta, v uradni programski knjižici le-ti niso napovedani, niti jih ne zasledimo v dosegljivem slikovnem gradivu.

Iz navedenega smemo domnevati, da je tudi *adlešičko kolo* že začelo zamirati in so ga morali za prikaz v Ljubljani vsaj delno obnoviti. Zaradi pomanjkanja ustreznega gradiva pa ni mogoče ugotoviti, ali so pri tem nastale transformacije v plesu in če so, kakšne so bile.

BELOKRANJSKI DAN (1936)

Leta 1936 je Folklorni inštitut Glasbene matice oziroma njegov vodja France Marolt v Ljubljani organiziral *Belokranjski dan*, in to v sodelovanju z društvom Bela Krajina. Tako je *Belokranjski dan* sledil uspešnemu *Koroškem dnevu*, ki je bil v Ljubljani leto poprej. V okviru te prireditve sta se v nedeljo 13. septembra 1936 ob 15. uri na telovadišču ljubljanskega Sokola v Tivoliju predstavili skupini domačinov iz Metlike in Črnomlja. Namen te prireditve je bil predstaviti belokranjsko plesno izročilo Ljubljančanom, poleg tega pa spodbuditi strokovnjake, da bi te plesne in igre zapisali in na ta način ohranili zanamcem. [Kranjec 2001: 30–36]

Mnogi domoljubi in ljubljansko društvo 'Bela Krajina' pa so si nadedli nalogo, da belokranjske plesne in narodne igre v vsej njihovi prvobitni značilnosti obranijo in jih tudi popišejo za poznejše čase, ko bodo prav gotovo tudi to lepo narodno lastnino popolnoma izbrisali [novejši časi]. [Slovenski narod, 5. 9. 1936: 5]

Nastopajoči so prišli v Ljubljano že dan prej in imeli vajo na prizorišču. V nedeljo dopoldne je bil najprej spreved po ljubljanskih ulicah, popoldne pa je bila na Sokolskem telovadišču prireditev. Zanj je bilo veliko zanimanje, saj je bila v treh dneh razprodana. Po navedbah v *Slovenskem narodu* se je na prireditvi zbralo 2000 gledalcev. To se je zgodilo tudi zaradi dobrega obveščanja v dnevnem časopisu (*Jutro, Slovenski narod*), saj so dogodek napovedovali že ves teden pred prireditvijo. »Narodopisne prizore« so izvajali najprej Črnomaljški, ki so predstavili *črnomaljsko kolo* (*Aj, zelena je vsa gora, Jel je trden ta vaš most*), nato pa so Metličani prikazali še *metliško obredje*, ki so ga sestavljali *metliško kolo, most, rešetca, robčeci, petelinji boj in turn*. Na prireditvi je v narodnih nošah nastopilo 62 fantov in deklet [Slovenski narod, 14. 9. 1936: 4; Jutro, 14. 9. 1936: 3].

Sočasno s pripravami na prireditev je France Marolt pisal tudi študijo *Tri obredja iz Bele Krajine* [Marolt 1936], ki jo je želel izdati ob tej priložnosti. Knjiga ima sicer datum izdaje 20. avgust 1936, vendar je iz gradiva razvidno, da do same prireditve ni izšla, čeprav je bila najavljena hkrati z njo. Ker knjiga ni mogla služiti za razlago prireditve, je bilo *potrebno pred vsakim plesom malo pojasniti po mikrofону*.⁴

Belokranjski dan v Ljubljani ni želel prikazati le folklornega izročila, ki je takrat že zamiralo, temveč je želel dati temu izročilu spodbudo za nadaljnji obstoj:

Bilo pa je že tudi zadnji čas, da se med njimi [Belokranjci] znova zbudi zanimanje in ljubezen za njihove narodne šege in noše, ki jih je mladina žal že zavrгла in pričela pozabljati na naše najlepše. [Slovenski narod, 14. 9. 1936: 4]

⁴ Uradni dopis 39/1, 1936 – Strokovna in uradna korespondenca v arhivu GNI ZRC SAZU.

*Vodstvu Glasbene Matice, ki z velikim razumevanjem žrtvuje znatne vsote za obra-
nitev naše plesne in glasbene folklore, gre za to prireditvev iskrena zabvala. [Jutro,
14. 9. 1936: 3]*

MARIBORSKI FOLKLORNI FESTIVAL (1939)

Eden izmed najodmevnejših pa tudi po številu nastopajočih največjih festivalov v medvoj-
nem obdobju je bil *Mariborski folklorni festival* leta 1939.⁵ Na festivalu slovenskih narodnih
običajev, plesov, iger in narodnih noš je nastopilo devet narodopisnih skupin, ki so bile
razdeljene v »štirsko-panonsko« (štajersko-prekmursko) in belokranjsko skupino. Napove-
dane so bile sicer tudi skupine z Gorenjske in Koroške, vendar jih v kasnejših časopisnih
poročilih ni zaslediti. Štajersko-prekmursko skupino so sestavljale štiri skupine: domačini
iz Lancove vasi na Dravskem polju, Sv. Jurija ob Ščavnici, Sv. Marka niže Ptuja (današnji
Markovci) in Beltinec [Kranjec 2001: 40–43].

V belokranjski skupini so nastopili domačini iz Črnomlja (32 nastopajočih) z Zele-
nim Jurijem in *mostom*, šestnajst domačinov iz Adlešičev je zaplesalo koli »Hruške, jabuke,
slive« in »Lepa Anka«, prikazali pa so še šego s kresnicami. Štiriindvajset domačinov z
Vinice je prikazalo obred s kresnicami in ples *jastučak*. Domačini iz Predgrada in Starega
trga ob Kolpi so najprej predstavili kresno šego, nato pa zaplesali še *poljansko svatsko kolo*,
medtem ko so Metličani izvedli svoje *metliško obredje (kolo, most, rešetca, robčece, kurji boj in turn)*.
Po ocenah je na festivalu sodelovalo približno 200 ljudi, ki so prikazali šege in navade ter
plese svojega kraja. Naj bo poudarjeno, da so bili vsi oblečeni v *narodne noše*, ne pa v
vsakdanja oziroma praznična oblačila tistega časa.

Čeprav je festival trajal dva dni, je bila pripravljena pravzaprav le ena prireditvev, ki so
jo naslednjega dne še enkrat ponovili. Oba dneva je bil najprej sprevod *narodopisnih skupin*
po mariborskih ulicah, nato pa je sledil njihov nastop na stadionu SK Železničar, in sicer
v soboto 5. avgusta 1939 popoldne, v nedeljo 6. avgusta pa dopoldne. Odbor je za samo
prireditvev pripravil programsko knjižico, da je občinstvo moglo slediti posameznim toč-
kam festivala. V njej so zapisali podroben spored prireditvev oziroma predstavili vse nasto-
pajoče skupine, skupaj z razlago običajev, iger in plesov, ki so jih predstavili na prireditvi.⁶

Mariborski festival danes povezujemo z nastankom nekaterih folklornih skupin, ki so
se tega festivala udeležile še kot *narodopisne skupine*.⁷ Festival je zato v mnogočem pomemb-

⁵ Organiziral ga je France Marolt. Festival je bil le ena od številnih gospodarskih, kulturnih, družabnih
in športnih prireditvev v sklopu Mariborskega tedna. Več o tem Kranjec 2001: 40-43.

⁶ Trditvev je povzeta po članku v časopisu *Jutro* (3. 8. 1939: 9), programske knjižice pa v času svojih
raziskav nisem našla.

⁷ Podobne pojave oziroma poimenovanja udeležencev različnih povork in festivalov zasledimo tudi v
21. stoletju. Tako npr. imenujemo nastope pustnih mask na Ptujskem karnevalu in v Ribnici tudi
danes etnografske skupine.

na prelomnica za nastanek folklornih skupin, vendar predvsem tistih iz štajersko-panonske skupine. Festival je pri domačinih zbudil zanimanje za lastno izročilo, ki je bilo tedaj še živo, a se je verjetno že počasi opuščalo:

festivalski prizori, ki so bili prvič zamišljeni v tako velikem obsegu, so nam odkrili izredno folklorno bogastvo, ki živi še danes med našim štajersko panonskim in belokranjskim življenjem [Slovenski narod, 7. 8. 1939: 2].

In:

Naj bi dal ta prvi poskus spodbudo, da gojimo in čuvamo svoje narodne običaje [Slovenski narod, 5. 8. 1939: 2].

Nekateri festivali v Beli krajini

Na območju Bele krajine so bile v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno vsaj tri prireditve, ki so močno povezane s plesnim folklorizmom v obravnavani regiji. Vse so pomembno prispevale k predstavitvi belokranjskega plesnega izročila tudi navzven, zunaj lastne regije, čeprav so se odvijale v Beli krajini. Poleg tega so imele te prireditve pomembno vlogo pri ustanavljanju in utrjevanju belokranjskih folklornih skupin. Za slovensko etnokoreologijo pa so pomembne predvsem zato, ker so ob tem nastali prvi zapisi ljudskega plesa na filmski trak. Čeprav so filmi nemi, predstavljajo pomemben vir za etnokoreološke raziskave.

GREGORIČEV FOTOAMATERSKI IZLET V BELO KRAJINO IN JURJEVANJE V ČRNOMLJU (1933)

To sta bili prireditvi, ki sta se dopolnjevali. 7. maja 1933 je bil v organizaciji Benona Gregoriča, drogerista iz Ljubljane, organiziran fotoamaterski izlet v Belo krajino. Obiskali so Predgrad, Stari trg ob Kolpi, Semič, Gradac, Metliko, Pobrežje, Adlešiče, Bojance, Marindol in Črnomelj, kjer je potekalo Jurjevanje. Ta dogodek so na filmski trak posneli kar trije.⁸ Božidar Jakac je film naslovil *Gregoričev fotoamaterski izlet v Belo krajino*, Ivan Noč *Gregoričev foto-izlet v Belo krajino*, Metod Badjura pa *Jurjevanje v Črnomlju* (Nemanič 1989: 38–39; 1994: 69; 2002: 34–37; Rezec - Stibilj idr. 2002: 55–57). Poleg drugega zajemajo nekateri kadri tudi posnetke plesa. Ker so bili avtorji trije in so snemali vsak zase, se nekateri posnetki plesa prekrivajo, drugi pa so zabeleženi le posamično. Posnetke vseh treh avtorjev imam za prve do sedaj znane filmske posnetke ljudskega plesa na Slovenskem. Na filmski trak so ujeti segmenti *predgrajskega, adlešičkega in črnomaljskega kola*.

⁸ *Slovenski narod* (7. 5. 1933: 2) poroča, da so bili s fotoamaterji tudi kinoamaterji, in sicer: dr. Moro, prof. Noč in prof. Jakac.

FESTIVAL V ČRNOMLJU (1939)

18. junija 1939 je turistična agencija Putnik skupaj z društvom Bela Krajina organizirala turistični izlet v Belo krajino. Putnik je priskrbel poseben vlak, ki je tistega dne odpeljal iz Ljubljane v Črnomelj in Metliko, zvečer pa nazaj. Za potnike posebnega vlaka je bilo v Beli krajini dopoldne organiziranih pet različnih izletov v okolico Črnomlja in Metlike, popoldne pa je bil v Črnomlju festival. Pestro turistično ponudbo je poleg festivala in izletov dopolnjeval še češnjev sejem. Po ocenah se je festivala udeležilo približno 500 turistov – potnikov iz Ljubljane, tem so se na poti pridružili še drugi, pa tudi domačini so spremljali prireditev, zato naj bi se na prizorišču zbralo čez tisoč ljudi [Slovenski narod, 19. 6. 1939: 1]. Tako številna udeležba je bila tudi zasluga objavljanja in napovedovanja dogodka v dnevnem časopisju.

Na festivalu v Črnomlju se je po doslej znanih podatkih predstavilo večje število skupin iz Bele krajine, ki so goste seznanile s svojim plesnim izročilom. Tako so nastopili domačini iz Črnomlja, Metlike, z Vinice, iz Adlešičev, Dragatuša in Predgrada. Skupine so prikazovale večinoma še živo izročilo, le Črnomaljški rekonstrukcijo Zelenega Jurija.

Najlepša in najbolj mogočna izmed iger, ki jih bomo videli v Črnomlju, bo vsekakor Zeleni Jurij, obredni prizor, ki so ga poznali še v 30tih letih preteklega stoletja. Lepo ga je popisal v Carniolii J. Kapelle leta 1839. in na podlagi tega popisa in deloma tudi po ustnih izročilih starih Črnomaljšcev se da igra v prvotnejši obliki postaviti.
[Jutro, 11. 6. 1939: 5]

Pokanje topičev je naznanilo, da se bliža začetek iger, ki so jih videli predniki Črnomaljšcev zadnjič v letu 1830. [Jutro, 19. 6. 1939: 1]

Številne skupine Belokranjcev v narodnih nošah, ki so prikazovale igre, običaje in plese, so nastopile uspešno, saj so bile ob tem dogodku večkrat izražene želje, da bi se ta dogodek ponovil še v drugih krajih Slovenije. Za ponovitev te prireditve moremo šteti delno tudi festival, ki ga je France Marolt istega leta organiziral v Mariboru in na katerem so se poleg štajerskih in prekmurskih skupin predstavile tudi številne belokranjske skupine. Nekakšno nadaljevanje pa prav gotovo predstavlja tudi prireditev *II. Belokranjski praznik* naslednje leto v Metliki.

II. BELOKRANJSKI PRAZNIK (1940)

Verjetno je *II. Belokranjski praznik* nadaljevanje *Festivala v Črnomlju*, ki pa se je tokrat odvijal v Metliki, in to 7. in 8. septembra 1940. Tudi tega sta organizirala agencija Putnik in društvo Bela Krajina. V soboto 7. septembra zvečer je potekalo kresovanje po *starih metliških* in po *žumberačkih običajih*. V nedeljo 8. septembra so bili v dopoldanskem času organizirani štirje izleti po Beli krajini, popoldne pa je bila na Pungrtu v Metliki *prireditev belo-*

kranjskih narodnih prizorov, ki so jih izvajale domače skupine iz dotičnih krajev. Svoje plesno izročilo je predstavilo devet krajev. Črnomaljšani so prikazali Jurjevanje v Črnomlju in *črnomaljsko kolo - most*, prebivalci Adlešičev *adlešičko kolo: Lepa Anka* in *Hruške, jabuke, slive*, kresnice so predstavili domačini iz Dragatuša. Predgrajci so prikazali naslednje *obredne prizore: most, svatsko kolo* in *vreče šivajo*. Prebivalci Preloke so zaplesali *preloško kolo* in *preloško svatsko kolo, starotrsko kolo* pa prebivalci Starega trga. Viničani so v program vključili *viniško kolo* in *viniško svatsko kolo – jastučak, zvezdo*. Nazadnje so se predstavili še Metličani s svojimi *narodnimi običaji na velikonočni ponedeljek na Pungrtu: igre fantov in deklet, metliško kolo, most, rešetca, robčeci, kurji boj, turn* [b. n. a. 1940a; b. n. a. 1940b].

V letu 1940 je Božidar Jakac s sodelovanjem strokovnega sodelavca Franceta Marolta posnel več filmov na temo Bela krajina, v katerih med drugim prikazuje tudi belokranjske ljudske plesne: *Bela krajina. Adlešiči, Preloka; Bela krajina. Festival narodnih plesov in kresovanje v Metliki; Bela krajina. Vinica; Bela krajina. Zeleni Jurij v Črnomlju; Bela krajina. Ženitovanjski obred v Predgradu*.

V vseh naštetih filmih je vsaj segmentarno prikazano tudi belokranjsko plesno izročilo. Posneti so odlomki ali ples v celoti: *črnomaljsko kolo*, adlešička varianta kola *Lepa Anka, mutasto kolo* iz Bojancev, *brvatsko kolo, šimi polka, metliško kolo* in *Al je kaj trden ta vaš most*, viniška varianta kola *Lepa Anka* in *povštrtanca, predgrajsko kolo*. Vsi našteti filmi so v popisih Slovenskega filmskega arhiva datirani med julijem in septembrom 1940, razen filma *Festival narodnih plesov in kresovanje v Metliki*, ki so ga avtorji popisov datirali z dnem 16. junij 1940 [Nemanič 1989: 49–50; Rezec – Stibilj idr. 2002: 70–71]. Pri tem gre bržkone za pomoto. Tega dne je na Pungrtu v Metliki potekal le nastop folklorne skupine iz Metlike, ki je predstavila *metliško obredje*, niso pa nastopale plesne skupine iz drugih belokranjskih krajev [Slovenski narod, 13. 6. 1940: 2; 14. 6. 1940: 3]. Domačini iz drugih krajev Bele krajine so v Metliki prikazali svoje plesno izročilo 8. septembra 1940 [Slovenec, 10. 9. 1940: 5; Jutro, 9. 9. 1940: 8, Slovenski narod, 10. 9. 1940: 3], ko jih je na filmski trak po vsej verjetnosti posnel tudi Božidar Jakac.

SKLEP

V predstavljenih prireditvah je plesni folklorizem izrazil, v njih pa najdemo tudi osnovo za nastajanje folklornih skupin kot najbolj očitne oblike plesnega folklorizma v času po 2. svetovni vojni. Prav tako pa se kaže tudi poudarjanje tistih variant plesa ali tipa plesa, ki so specifični za obravnavano pokrajino, in istočasno zanemarjanje oziroma nepredstavljanje tistih različic in tipov plesa, ki so splošno slovenski. To pa je botrovalo specifičnemu razvoju plesnega izročila v Beli krajini in tudi njegovi transformaciji.

LITERATURA IN VIRI

B. N. A.

- 1934 *Festival slovanske glasbe in slovanskih narodnih plesov* [Besedilo in pojasnilo sporeda]. Ljubljana.
- 1940a *II. Belokranjski praznik*. [Letak] B. n. k.
- 1940b *II. Belokranjski praznik dne 7. in 8. septembra 1940 v Metliki* [Besedilo in pojasnilo sporeda]. B.n.k.
- 1995 *Jurjevanje in kresovanje* [Programska knjižica]. Črnomelj, Občina Črnomelj (Odbor za Jurjevanje).

Giurchescu, Anca in Sunni Bloland

- 1995 *Romanian Traditional Dance. A Contextual and Structural Approach*. Mill Valley, Wild Flower Press.

Jakac, Božidar

- 1940 *Bela krajina. Zeleni Jurij v Črnomlju*. Film: 16 mm, barvni, nemi, 65 m.
- 1940a *Bela krajina. Festival narodnih plesov in kresovanje v Metliki*. Film: 16 mm, barvni, nemi, 116 m.
- 1940b *Bela krajina. Adlešiči, Preloka*. Film: 16 mm, barvni, nemi, 126 m.
- 1940c *Bela krajina. Vinica*. Film: 16 mm, barvni, nemi, 63 m.

Jutro

31. 8. 1934: 5. – Spored velesojemskih prireditiv.
1. 9. 1934: 4. – Iz Ljubljane.
7. 9. 1934: 2. – Ziljanov ne pustijo na ljubljanski festival.
14. 9. 1936: 3. – Beli rojaki so pokazali številnim Ljubljančanom pristno narodno umetnost.
11. 6. 1939: 5. – Starina Bele Krajine.
19. 6. 1939: 1. – Narodni festival v Črnomlju.
3. 8. 1939: 9. – Festival narodnih običajev v Mariboru.
9. 9. 1940: 8. – Festival v Metliki.

Kranjec, Rebeka

- 2001 *Folklorne skupine kot oblika folklorizma na Slovenskem*. Diplomaska naloga [tipkopis]. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Kuba, Ludvík

- 1890 *Slovanstvo ve svých zp vech. Písn Slovinské. Kniba VII*. Pardubicich, Nakladem vydavatelovým.

Makarovič, Marija

- 1985 *Predgrad in Predgrajci*. Ljubljana, Kulturna skupnost Kočevje.

Marolt, France

- 1936 *Tri obredja iz Bele Krajine*. Ljubljana, Glasbena matica (*Slovenske narodnoslovne študije*, 2. zv.).

Navratil, Ivan

- 1888 *Belokranjsko kolo in nekoliko drugih narodnih pesmic in iger z razlago. Ljubljanski zvon* 8 (12): 743–749.

Nemanič, Ivan

1989 *Filmski zapisi Božidarja Jakca. 1929–55.* Ljubljana, Arhiv SR Slovenije.

1994 *Filmi Metoda in Milke Badjura. 1926–1969.* Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.

2002 *Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije.* Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.

Noč, Ivan

1933 *Gregoričev foto-izlet v Belo krajino.* Film: 16 mm, črno-beli, nemi, 109,15 m.

Ramovš, Mirko

1988 Pojavi folklorizma v Beli krajini. V: Slavec, Ingrid in Tatjana Dolžan Eržen (ur.), *Zgodovinske vzporednice slovenske in brvaške etnologije – 5. Dolenjske Toplice, 3.–5. 11. 1987.* Ljubljana, Slovensko etnološko društvo (*Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva*; 18): 215–220.

1989 Folklorne skupine. V: *Enciklopedija Slovenije 3.* Ljubljana, Mladinska knjiga: 130–131.

Rezec - Stibilj, Tatjana (idr.)

2002 *Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije.* Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.

Slovenec

10. 9. 1940: 5. – Metliški festival se je lepo obnesel.

Slovenski narod

7. 5. 1933: 2. – Vsa radostna je bila Bela Krajina.

25. 8. 1934: 3. – Požarevac na ljubljanskem festivalu.

31. 8. 1934: 1. – Veliko zanimanje za naš festival.

6. 9. 1934: 2. – Ziljani ne smejo v Ljubljano.

5. 9. 1936: 5. – Belokranjci s svojimi narodnimi plesi.

14. 9. 1936: 4. – Belokranjci so se postavili.

19. 6. 1939: 1. – Pri Belokranjcih v gosteh.

5. 8. 1939: 2.–Letošnji Mariborski teden otvorjen.

7. 8. 1939: 2. – 15.000 obiskovalcev Mariborskega tedna.

13. 6. 1940: 2. – Metliški narodni plesi na javni produkciji.

14. 6. 1940: 3. – V Belo Krajino!

10. 9. 1940: 3. – Lepo je bilo v Beli Krajini.

Stanonik, Marija

1990 O folklorizmu na splošno. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30 (1–4): 20–42.

Stavělová, Daniela

2001 Folklorism in a changing society. V: Ivancich Dunin, Elsie in Tvrtko Zebec (ur.), *Sword dances and related calendrial dance events. Revival, reconstruction, revitalization. Proceedings 21st Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology, Korčula, 2000.* Zagreb, International Council for Traditional Music Study Group on Ethnochoreology in Institute of Ethnology and Folklore Research: 258–261.

ELEMENTS OF DANCE FOLKLORISM IN BELA KRAJINA PRIOR TO WWII*

The origin of dance folklorism in Bela krajina is closely connected to certain public events that were organized by the locals from different parts of Bela krajina who wished to demonstrate their dance heritage to the public.

First elements of dance folklorism, which surfaced during the celebrations of different anniversaries of the reign of Austrian emperor Franz Josef, date from the second part of the 19th and the beginning of the 20th centuries. On the 40th anniversary of the emperor's reign in 1888, the residents of Črnomelj organized a celebration on which a group of dancers performed a round dance, the kolo. According to sources the dance had been last danced ten years before that, but was revived specially for this occasion.

The festivities marking the 60th anniversary of emperor Franz Josef's rule, held in Vienna in 1908, were also attended by performers from Adlešiči, Bojanci, Metlika, Predgrad, and Vinica, as well as a group of Vlachs. They reenacted the Bela krajina wedding customs and the procession of Zeleni Jurij. Although there is no data that the festivities included dancing, the participation of the people from Bela krajina is important in that it presumably prepared ground for later appearance of certain folklore groups.

The author then examines some of the events in which the denizens of Bela krajina demonstrated their dance heritage in the period between the First and the Second World Wars. Dance groups from Črnomelj and Adlešiči took part in the Slavic Music and National Dances Festival in Ljubljana in 1934. Two years later, groups from Črnomelj and Metlika appeared on the Bela Krajina Day in Ljubljana. Dancers from Vinica, Predgrad, and Stari trg ob Kolpi, as well as all of the above-mentioned groups, participated at the Maribor folklore festival in 1939. Regardless of the fact that some of these events took place in Bela krajina, they all contributed to the presentation of the dance heritage of this region. The events, which were very well attended, attracted tourists from all parts of Slovenia; whole busloads of eager spectators came from Ljubljana. In 1933, to mention but one, an organized trip for amateur photographers took participants to Bela krajina, where they also attended the so-called jurjevanje (celebration of the arrival of spring) in Črnomelj. Dance groups from Predgrad, Adlešiči, and Črnomelj demonstrated their dance skills at the event. In 1939, the Črnomelj Festival hosted dance groups from Črnomelj, Metlika, Vinica, Adlešiči, Dragatuš, and Predgrad. The following year, these dance groups were joined by the groups from Preloka and Stari trg, all of whom demonstrated traditional dances of Bela krajina at the II. Bela Krajina Festival.

The above-mentioned events contained strong elements of dance folklorism; they also formed the basis for the later appearance of folklore groups that after the Second World War presented the most obvious form of dance folklorism. In addition, there was a tendency to emphasize dance variants and types characteristic for a given region, and, simultaneously, to neglect those typical of the entire Slovenian territory. This fact is also responsible for the specific development of dance traditions in Bela krajina and their transformation.

* The paper, which examines dance folklorism in Bela krajina, is a part of the master's degree thesis *Vplivi folklorizma na slovensko plesno izročilo (na primeru Bele krajine)* (Influences of Folklorism on the Dance Tradition of Bela Krajina), written under the mentorship of Janez Bogataj and defended at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts, University of Ljubljana.

mag. Rebeka Kunej,
Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Rebeka.Kunej@zrc-sazu.si